

A felvilágosodás korának magyar irodalma

Berzsenyi Dániel
– életrajz és értelmezés –

Labádi Gergely
SZTE BTK Klasszikus Magyar Irodalom Tsz.
labadig@primus.arts.u-szeged.hu

Szeged, 2007. március 27.

Berzsenyi Dániel-mitológiák

– bevezetés –

- „Berzsenyi Dániel [...] Ámbár csaknem egy egész napot töltött velem, mégsem vetetett legkevesebbet is észre, hogy benne tudomány vagy éppen lángész lakik. De ezt utóbb is, mikor őtet bővebben megismertem, mindenkor a lehetőségig el szokta rejteni.”
(Kis János)
- Ber'senyi ↔ Berzsenyi: megírhatatlanság
- „levelekből látja igazán az ember egymást”: mitologizálás (születési dátum, olvasatlanság, arckép, nők szerepe)
- „Ami feleségemet illeti, középszerű mindenben, 14 esztendőskorában vettem el, együgyűségben találtam, és abból fel sem szabadítottam, mert e részben kissé napkeletiesen gondolkoztam”.
(Magánlevél) ↔ „Hogy a szelíden érző szép nemet / Letiltva minden főbb pályáiról, / Guzsalyra, tőre kárhoztatni szokta / A férfitörvény, vajjon jól van-e?” (DTJ-episztola)

Berzsenyi Dániel életrajza

- 1776. Egyházashetye (Magyarország, Vas megye)
- rousseau-iánus nevelési elvek (később ugyanez nála is: Salzmann)
- 1788–1795. Sopron, evangélikus líceum (híres: Kis János, önképzőkör): latin, német, olvasottak: klasszikusok (Horatius), újak (*Etelka, Idylliumok*)
- katonai intermezzo
- 1799. megházasodik, Sömjén (Vas m.)
- 1804. Nikla (Somogy m.) Élete végéig itt él. Utazások: 1810., 1813. Pest-Buda, 1819–1820. Sopron
- 1830. Akadémia Filozófiai osztályának első vidéki tagja.
- 1836. meghal

Berzsenyi Dániel életműve

– irodalmi pályakép –

- három korszak: a felosztás az irodalmi pálya fordulópontjait jelöli, de irodalomszemléletileg nincs törés
- I. korszak (1808 előtt): időrendi kérdések (dátumozás problematikája), „csak” versek (zömében: óda), 1813-s kötet alapja
- pályakezdés: 1797. *A Magyarokhoz* (Romlásnak indult... alapváltozata: *Kesergés*)
- felfedezés: 1803. Kis János. (mitológia: felfedezés, három vers [*A magyarokhoz*, *A reggel*, *Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás*])
 1. [idézet a köv. oldalon]
 2. 1803.III.23.: Kis Kazinczynak küldi BD „egy pár versét”.

Berzsenyi Dániel életműve

– irodalmi pályakép –

- 1. „Több ízben történt, hogy hozzá menésemkor ötöt az asztalánál dolgozva s papirosok mellett találtam, melyeket belépésemkor az asztalfiókba hidort, úgy azonban, hogy apró nyíredékek maradtak kívül. Midőn ez másodszor vagy harmadszor történt, s a nyíredékeken verstöredékecskéket találtam, azt mondtam neki nyájasan, hogy valamely különös léleknek kell nála látogatásokat tenni, s kérdém tőle enyelegve, hogy talán versírással mulatja magát. Ő erre határozottan semmit sem felelt, s a beszélgetést tüstént más tárgyra fordítá. Utóbb egykor, midőn ismét írásnál találván versírást gyanítottam, s gyanításomat jelentettem, azt mondotta, hogy igenis néha tréfából efféle bolondsággal mulatja magát; de még ekkor semmit sem sem mutatott. Hanem későbbben hozzám jövén, költészetéből néhány darabot [...] elhoza.” (Kis János)

Berzsenyi Dániel életműve

– irodalmi pályakép –

- 1808. letisztázott „ösgyűjtemény”, Kazinczyval való levelezés
- II. szakasz (1808–1817): irodalmi élet, kötetek (1813, 1816), költői levél, irodalmi magánlevél mint elsőrendű műfajok, Kölcsey-kritika (1817)
- III. szakasz (1817 után): értekező próza (kritikák, poétikai-esztétikai tanulmányok), *viszonylag* kevés vers (életmű egészének arányai, II. korszak felfogása [nem kedvez sem a kor, sem a lelkiállapot])

Berzsenyi Dániel költészete

– kapcsolata Kazinczyval –

- „Te lelkesítettél szűnnyadozó erőm: / Kebledbe öntöm ’senge virágimat / Iktasd dicsően törtt utadra / Nyomdokidon lebegő Camoenam.” (1808, 1813, 1816. *Kazintzy Ferentz [Ajánlás]*)
 - KaF a hallgatás után elvállalta
 - KaF irodalompolitikai harcai (fogság után, levelezés, viták [Csokonai-hagyaték, Kisfaludy-kritika]): Berzsenyi a siker
- *Tövisek és Virágok* (1811): a mintaköltő (Dayka és Kis János mellett): halott, barát, tanítvány (?)
- szerezői név: Ber’senyi → Berzsenyi: nyelvhelyességi/esztétikai prb. (kettősbetű, neológ), 1815 előtt elfogadja, után vissza akarja állíttatni, de Helmeccy M. nem teszi

Berzsenyi Dániel költészete

– kapcsolata Kazinczyval –

- Schriftsprache (írói nyelv): nyelv megváltoztatása: BD-nek el kell távolodnia földrajzi, kulturális kötődéseitől (neológ: *Tövisék és Virágok*), kapcsolódjon be az irodalmi vitákba (Kisfaludy-kritika, *Mondolat* [1813] és *Felelet* [1815])
 - BD nem változtatja meg nyelvét: a nyelvet nem lehet elvont ideák alapján újítani, minden nyelvi jelenség egyedi (művelt köznyelv: hagyományok és nyelvhasználat)
 - KaF nem tekinti partnernek
- Poétai közösség: KaF megpróbál a Dtúlon BD-ből (és néhány dtúli barátjából: Sárközy István) sejtet létrehozni: ir-i reprezentáció (↔ BD poétai és privátbarátságként fogja fel, visszavonul)

Berzsenyi Dániel költészete

– kapcsolata Kazinczyval –

- kötet:
 - 1808. kézirat, osztatlan
 - 1813. KaF belső és külső elrendezést is uralná (összetartozás, alárendeltség)
 - tónus szerint három részre osztani: előzménye a Dayka-kötet kompozíciója (hangnem szerint, klasszicista)
 - követni a Dayka- és a Kis-kötetek formátumát köteteit: Pesten Szemerére és Helmeczyre bízva KaF a sajtó alá rendezést
 - félsiker: BD elfogadja a segítséget, de más logika alapján rendezi el verseit
 - 1816. Helmeczy „katalógus értekezés”-e (nyelvújítás: 50 oldal)

Berzsenyi Dániel költészete

– kötetkompozíció –

- Csetri Lajos: horatiusi varietás-elv (tematikus, hangnemi, formai)
- Onder Csaba: magánvilág – közösségiség – magánvilág
- OCs felosztása: 1. elégikus: múlandóság: szerelem, hűség, világ (Horátz, Osztályrészem...)
- OCs felosztása: 2. közösségi versek: alapkonfliktusa egy értékes múlt és az értéktelen jelen ellentéte.
 - közösségiség: nemzetiséget ÉS általános emberi
 - a felemelkedés lehetősége (a történelem sztoicista körforgáselmélete), de a végkicsengés a hanyatlás
- OCs felosztása: 3. magánvilág: Amathus-versek, a csak itt fellelhető nyugalmat, s végső soron a lírai én elhallgatását (*Barátimhoz* [Már már félre teszem Lesboszi lantomat])

Berzsenyi Dániel költészete

– romantikusssága –

- Horváth János Berzsenyi-tanulmánya (1924) óta közkinccs
 - alapvető paradigma: deákos/klasszicista költő (verselés, műfaj, versvilág, minták) – megszólíthatatlan
 - „[E] magyar Horatius erőteljes külsőségei alatt egy modern ember sebzett mélasága sajog; gigászi műfegyelme alatt emberi önmegtagadás, antik, pogány bölcsessége alatt keresztény rezignáció borong.” (Horváth János)
 - alapélmény: egyetemes elmúlás ÉS az elmúlhatatlan, állandó érték utáni vágy
- eszköz: klasszikus, aranykori és a valódi táj egymosása:
„Zúg immár Boreász, a' Kemenes fölött. / Zordon fergetegek rejtik el a' napot. / Nézd a' Ság tetejét hófuvatok fedik, / 'S minden bús teletésre dőlt.” (*Horátz*) [Vö. „Nézd, a hegyeknek pusztá girincein / mint fénylik a hó! Görnyed az ősz liget / a súly alatt, s a röst folyónak / zajjai partjaihoz hegednek.” (Verseggy–Horatius, 1806)]

Források

- Berzsenyi Dániel Versei, 1816. – <http://www.kiad.hu> [Bibliotheca]
- Kis János szuperintendens visszaemlékezései életéből, 1845.
- Berzsenyi Dániel: Versek, Szerk. Onder Csaba, Bp., 1999. (Matúra Klasszikusok)
- Csetri Lajos: Nem sokaság hanem lélek, Bp., Szépirodalmi, 1986.
- Hász-Fehér Katalin: Tanulmányfejek. Kazinczy Dayka-portréjának és Berzsenyi-kanonizációjának párhuzamai, in Klasszikus – magyar – irodalom – történet. Tanulmányok, szerk. Dajkó Pál, Labádi Gergely, Szeged, 2003, 33–73. (<http://www.staff.u-szeged.hu/~feher/pub/berzs.htm>)
- Horváth János: Egy fejezet a magyar irodalmi ízlés történetéből. Berzsenyi Dániel, in Horváth János: Tanulmányok, I–II, Debrecen, 1997, I:167–180.